

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ՄԵՐ ՄԷՋ:

Թիւ վաղուց տարածուած և ընդունուած է Պետա-
լոցցու այն կարծիքը, թէ դաստիարակութիւնը պիտի սկսել
օրօրոցից՝ հենց այն ժամանակից, երբ մանուկը աչքերը լայն
բացած դիտում է իւր շրջապատը և պատրաստ է ընդու-
նելու ամէն ինչ, որ կը արուի նրան, բայց մենք մինչև
այժմ չենք կարողացել գոնէ մասամբ իրագործել մեծ ման-
կավարժի միաբը: Ընդհակառակն մեր ծնօղներն այն համո-
զումն ունին, թէ ուսումն ու դաստիարակութիւնը միայն
դպրոցի պարտականութիւնն են, ուր պիտի սկիզբը դնել մը-
տաւոր զարգացման ու կազմակերպել նրանց որդւոց բնա-
ւորութիւնը: Ուստի պէտք է միշտ նորից յիշեցնել, որ ա-
ռաջին ու ամենամեծ դաստիարակութեան կենտրոնը ընտա-
նիքն է, այն վայրը, ուր մանուկն առաջին անգամ սովորում
է մայրենի լեզուի հնչիւնները, սովորում է օրօրոցի քաղցը
երգերը, և անմոռանալի կերպով դրոշմուում ու մնում են
նորա յիշողութեան մէջ իւր ծնօղների բարոյական խրատ-
ներն ու նոցա պատմած հեքիաթները, որոնք և անդրդուե-
լի հիմնաքար են լինում նորա ապագայ ուսուցման համար:
Պետալոցցին մինչև իսկ խորհուրդ է տալիս փոքրիկ ման-
կան ականջին դեռ օրօրոցում եղած ժամանակ շարունակ
կրկնել մայրենի լեզուի բոլոր հնչիւնները աւելի շուտ
քան թէ նա ընդունակ կը լինի դոցանից գոնէ մէկը արտա-
սանելու, որպէս զի յաճախ կրկնելով՝ ընդ միշտ տպաւո-
րուեն նորա մտքի մէջ: Բայց ո՞ւր է այն հայ ընտանիքը, որի
մէջ գոնէ մաքուր լեզուով խօսեն մանկանց հետ. ո՞ւր են այն
հասկացող ծնօղները, որ իրանց նպատակ դնեն որդւոց դաս-
տիարակութիւնը հէնց ընտանիքից սկսելու: Մեր մէջ, ուր
դպրոցական մանկանց ստուար մեծամասնութիւնը գիւղերից
է հաւաքուում, այնպիսի գիւղերից, որոնք կամ զանազան
աղբութիւնների խառն բնակութիւն են և կամ կենտրո-
նական քաղաքներից հարիւրաւոր վերստեր հեռու են զըտ-

նուում՝ կանոնաւոր ընտանեկան դաստիարակութեան մասին խօսք լինել չի կարող. այնաւո՞ր մանուկները մեծանում են ազատ բնութեան մէջ, նահապետական եղանակով՝ առանց ուղեցոյցի, առանց դաստիարակութեան, այնպէս ինչպէս պատահում է: Շատ անգամ կարելի է տեսնել նոյն խակ ընտանիքներ, ուր մանկանց ականջին արդէն օրօրոցում օտար լեզու է հնչում. այսպէս օր. Ղարաբաղի, Նուխույ, Շամախու և ուրիշ մի քանի տեղերի օրօրոցի երգերը և «լայլայները» երգուում են թուրքերէն լեզուով. և այդ երգերը փոխանակ բովանդակելու քաղցր յիշողութիւններ կամ մանկան մտքին հասկանալի իմաստներ՝ թուրքերէն մեղամաղձիկ եղանակով են երգուում և տխուր կամ երկիւղ ազդող բովանդակութիւն ունենում: Որոնեցէք այդ կողմերում, ու չէք կարող գտնել մայրենի մաքուր լեզուով օրօրոցի մի երգ, որը կարելի լինի հայի մտքի ծնունդ համարել և որ արտայայտէր հայ մօր կրած վիշտը կամ ուրախութիւնն ու բերկրանքը: Այս կողմից բացառութիւն են կազմում Նրեանեան նահանգի, Ղարսի, մասամբ Ախալքալաքի և Ախալցխայի մի քանի տեղերը, ուր տարածուած են կրթիչ բովանդակութեամբ օրօրոցի երգեր: Այլապէս մեր մանուկները սնուում են ըստ մեծի մասին այնպիսի կենտրոններում, որ ոչ մի դաստիարակութիւն ստանալ և բնաւորութիւն կազմակերպել չեն կարող. նոքա հասնում են 8—10 տարեկան հասակը, և մինչ այդքան ժամանակուայ ընթացքում լուսաւորուած երկրների մանուկներն առատ պաշար են ժողոված լինում թէ ուսման և թէ դաստիարակութեան համար, նոքա համարեա՞ կորցնում են անօգուտ և կամ ձեռք են բերում այնպիսի մտապատկերներ, որոնց արմատախիչ անելու համար դպրոցը պէտք է ջանք գործ դնէ մի քանի տարի շարունակ: Դպրոցի ղեկավարին է քննում 8—10 տարի անցնելուց յետոյ նոր դաստիարակութեան սկիզբ դնել և պատրաստել այդ մանուկներին ապագայ կեանքի համար: Այսպիսով մեր դպրոցներին է վերապահուած կատարել այն ծանր և պատասխանատու գործը, որի մեծ մասը լուսաւոր երկրներում ընտանիքն է կատարում:

Ինչ վերաբերում է քաղաքացի մանկանց սկզբնական դաստիարակութեան, այստեղ ևս տեսարանը շատ մխիթարական չէ: Քաղաքներում ժողովուրդը բաժանուում է երեք դասակարգի. ա) չուսնեորների, որոնք նոյն, դուռն է և աւելի վատ վիճակում են, քան զիւղացիները, և հետեւագէտ այսպիսի ընտանիքներում դաստիարակութեան մասին խօսք չի նկ չի կարող, քանի որ մանուկները թողնուած են իրանց կամքին: բ) միջին դասակարգ, որը բաղկացած է վաճառականներից և արհեստաւորներից ու այնքան է զբաղուած իւր գործով, որ մոռացութեան է տալիս իւր որդւոց դաստիարակութեան գործը և կամ դպրոցին է յանձնում: գ) բարձր դասակարգ, որի մէջ դաստիարակութեան սկիզբը մանկան համար բոլորովին խորթ եղանակով է սկսուում: այդտեղ չի լսուում մայրենի լեզուն, մայրը չի ներշնչում մանկան իւր իսկական զգացումները, դաստիարակութիւնը յանձնուած է բացառապէս օտար դաստիարակներին կամ դաստիարակչուհիներին, որոնք մանկանց օտար հասկացողութիւններ և օտար ըմբռնումներ են մատակարարում և անհարազատ ու անպատշաճ դաստիարակութեան հիմք դնում: Նոտ քիչ ընտանիքներում կարելի է իսկական դաստիարակութեան հետքեր տեսնել: Մնացած մեծամասնութիւնը զրեթէ սրտին մօտիկ ոչինչ չստանալով իւր ընտանիքից՝ սովորում է խորթ աչքով նայել այն միջավայրի ու շրջանի վերայ, ուր ծնուել և սնուել է: Այսպիսի մանուկները ապրելով քաղաքներում և դիտելով իրանց շուրջը, կարող են տեսնել ուրիշ շրջան, ուրիշ միջավայր, թշուառութիւն, հալածանք ևլն, բայց բոլորովին անտարբեր են մնում և խորթ, որովհետեւ նրանց ստացած ձեւական կրթութիւնը կտրում է նրանց այդպիսի շրջաններից՝ այն ամէն արտաքին տգաւորութիւնից, որ կաւրող է նրանց միտքը բազմակողմանի կերպով զարգացնել և նրանց հասկացողութեան հորիզոնն ընդարձակել:

Այսպիսի տարբեր շրջաններից ու վայրերից ահա տարբեր կրթութեան աստիճանով (եթէ կարելի է կրթութիւն համարել նոցա մի քանի հատուկոր տեղեկութիւնները) մանուկները դպրոց եւ գալիս ուսման համար: Ճշմարիտ որ

շափաղանց դժուար գործ է այդպիսի պաշարով մանկանց հետ սկսել դաստիարակութիւնը՝ դաստիարակութիւն ոչ թէ վերացական պատմութիւններով և խրատներով, ինչպէս սովորաբար անդի է ունենում մեղանում, այլ այնպիսի միջոցներով, որ կարող է նոցա բնաւորութիւնը կազմակերպել և որ նոցա զրգում է անդուլ ինքնուրոյն գործունեութեան. որովհետեւ ինչպէս Ֆելլենբերգն է ասում՝ «աշակերտի անհատական անկախ գործունեութիւնը անհամեմատ աւելի օգուտ է տալիս քան թէ այն պարսնների հոգատար ծառայութիւնը, որոնք իրանց վերայ են աւելում դաստիարակի պաշտօնը»։ Բայց դժբախտաբար գարոցի վարիչներն էլ շատ անգամ չեն հասնում իրանց նպատակին, նոքա չեն դաստիարակում մարդիկ չեն պատրաստում հասարակութեանը կրթում, այլ սովորեցնում են միայն դատեն տալիս ուստի և մենք չենք ունենում դադափարի համար մարանչող մարդիկ, այլ այնպիսիներ, որ գարոցից դուրս են գալիս կեանքի հոսանքի հետ գնալու համար։ Հենց առաջին օրերից ուսուցիչները մանուկներին պատմում և սովորեցնում են, որով և բխցնում են նոցա միջ ինքնուրոյն գործելու և աշխատելու կարեւոր յատկութիւնը։ Հօրաղիտ Մէնին ասում է. «Դժբաղդաբար ներկայումս մանուկների դաստիարակութիւնը մեր միջ առաւելապէս այն ուղղութիւնն ունի, որ նրանց այնքան չեն սովորեցնում, որքան պատմում են»։ Սխալ աչքի առաջ ունենալ, որ «աշակերտը միշտ աւելի լաւ է մօքում պահում այն ինչ որ ինքն է ձեռք բերել մտաւոր փարժութեամբ, քան թէ այն ինչ որ ուրիշներն են պատմել», ասում է Մարսէլն։

Մենք ունինք շատ ուսուցիչներ, բայց շատ քչերը դոցանից արժանի են դաստիարակ կոչուելու. նոքա մեծ մասամբ դաստիարակութեան համար չեն պատրաստում ու դորա կարիքն էլ չեն զգում։ Դաստիարակութեան գործը կազ է դնում, դուցէ և մոռացութեան է մատնում այն պատճառով, որ ուսուցիչներն իրանց կոչուած են համարում միայն դատաւար, իսկ դաստիարակութիւնը համարում են մի առանձին պաշտօն, որ ուրիշ մարդիկ պիտի ստանձնեն։ Շատ

յաճախ են պատահում այնպիսի դէպքեր, երբ աշակերտը գիմում է մի որեւէ ուսուցչի՝ նորան գանդատուելով իւր ընկերների զանգառութեան, կամ մի այլ անկարգապահութեան համար. ուսուցիչը փոխանակ տեղի ու տեղը դործին վերահասու լինելու և կարեւորը կարգադրելու՝ թողնում է անկատար, ասելով թէ դա դաստիարակի դործն է. և այսպիսով որքան հակասութիւնների որքան ձեւականութիւններ են տեղի ունենում, ի վնաս դաստիարակչական դործին: Իրօք ամէն մի ուսուցիչ գործ ունի դաստիարակութեան հետ. դաստիարակելով պիտի ուսուցանէ, պիտի աշակերտին և՛ զարգացնէ և՛ կեանքի համար պատրաստէ. առանց դրան ուսուցումը իւր նպատակին չի կարող հասնել: Ապա թէ ոչ ուսուցիչներից շատերը նայում են իրանց վրայ իբրեւ վարձու պաշտօնեայի, որ անասրեր կերպով պիտի խոր գան աւանդէ և նոյնը պահանջելով աշակերտներից՝ թուանշան գնէ: Իսկ թուանշան գնելը, որ աշակերտների համար անսպառ անախորժութեան աղբիւր է եղել միշտ և այն հասկացողութիւնն արմատացրել փոքրերի մէջ, թէ իրանք սովորում են միայն լաւ թուանշան ստանալու համար՝ բոլորովին դժուարացնում է դաստիարակութեան գործը և յեղյեղուկ դարձնում: Իսկ մի չարիք է, որի առաջն ասնելու համար գործ դրած ամէն միջոց դեռ ևս նպատակի չի հասցրել: Սկսած 8-ից մինչև 20, 25 տարեկան աղաները կործէք մի տեսակ դերի են թուանշանների: Շատ անգամ թուանշանները պատճառ են լինում, որ աշակերտներից ոմանք յուսահատուում են սովորելուց. իսկ ուրիշները դառնում են ինքնահաւան: Իսկական դաստիարակութիւնը մի կողմը պիտի գնէ որչափ հնարաւոր է այսպիսի ձեւականութիւնների, որ ակամայից ենք պահում, և գործով ցոյց տայ, թէ աշակերտները սովորում են ու դաստիարակուում ապագայում լաւ քաղաքացիներ և պիտանի մարդիկ լինելու, թէ նոքա դաստիարակուում են ազնիւ ձգտումներով կեանքի մէջ սուրբ գաղափարի համար մարտնչելու, թէ առանց իդէալի, առանց բարձր ձգտումների կեանքն ունայն ու տաղուկալի կը լինի:

Մեծ նշանակութիւն ունի դաստիարակութեան գործում և ուսուցչի անձնաւորութիւնը, որովհետեւ աշակերտների և ուսուցչի յարաբերութիւնը լինում է բարեկամական, երբ մի ուսուցիչ կարողանում է, զբաւել նրանց, հեղինակութիւն ձեռք բերել, և թշնամական՝ երբ նա սխալ գաւառանդութեան կամ այլ պատճառով չի կարողացել հեղինակաւոր դառնալ։ Առհասարակ ինչպէս հասակաւոր մարդիկ, այնպէս էլ աշակերտներն իրանց տպաւորութիւնների գերին են. ուստի այն ուսուցիչները, որոնք ամենայն օր աշակերտներին տհաճութիւն են պատճառում, անշուշտ ատելութիւն առաջ կը բերեն, իսկ նոքա որոնք խիստան դաստիարակ են հանդիսանում, օգնում մանուկներին մտաւորապէս առաջ դնալու, յորդորում աշխատանքի և նրանց յաջողութիւնը խրախուսում՝ զբաւում են աշակերտներին անկեղծ համակրութիւնը, ինչպէս որ իրաւացի կերպով նկատում է Հ. Սպենսերը։ Մեր դպրոցներում շատ քիչ ուշագործութիւն են դարձնում ինքնուսուցման գործի վերայ, մասնաւոր սկզբնական ուսուցման միջոցին, որը ուսուցիչը բացառապէս ինքն է իւր վերայ առնում և աշակերտներին մեծ մասամբ կրաւորական դեր տալիս. այս է պատճառը, որ հետագայ տարիներում ևս աշակերտները ինքնուրոյն շատ քիչ բան են կարողանում անել. նոքա վարժուած չեն լինում գործելու առանց ուրիշի օգնութեան։ Սպենսերի պաշտպանած առաջին խնդիրն այն է, որ սովորեցնենք աշակերտներին ինքնուրոյն մտածելու, իւրացնելու և գործադրելու սովորածը. սորան օգնում են ուսուցման մի քանի առարկաները, ինչպէս հայրենագիտութիւնը, բնական պատմութիւնը, աշխարհագրութիւնը ևլն։ Եթէ մենք ուշադրութիւն դարձնենք այս բոլոր պայմանների վերայ, կարող կը լինենք հիմնաւոր դաստիարակութիւն տալ և կամաց կամաց ինքնուրոյն բնաւորութիւն կազմակերպելու սկիզբ դնել. հակառակ դէպքում մեր աշակերտները կեանքի մէջ կը մանեն առանց ինքնուրոյն գործելու և ինքնուրոյն մտածելու ընդունակութեան։ Այսպէս է որոշում Հ. Սպենսերը դաստիարակութեան ուղիղ սկզբունքները. «Մնօրները և ուսուցիչ-

ներք ալն կերպ պէտք է աշխատեն նպաստելու մանկանց խնդարագոյնան, որ նոքա իրանց սեպհական փորձերն անեն և ևզրակացութիւն հանեն. պէտք է որքան կարելի է, քիչ պատմել և ստիպել նրանց, որ իրենք պատասխան դանեն: Մարդկութիւնը առաջ է դնուել միայն ինքնակրթութեան միջոցաւ, և թէ կեանքի մէջ յառաջադիմութեան մեծ քայլեր անելու համար իւրաքանչիւր մարդու մօք պէտք է զարգանայ մասամբ նոյն ճանապարհով, այդ միշտ հաստատուում է ինքնուս մարդկանց զարմանալի յառաջադիմութեամբ:

Ա. Գաւազարեան.

ՄԵՐ ՄԱՄԱՒԻԼ.

Մի թոռցիկ ակնարկ ձգելով մեր ձեռքի տակ եղած թերթիւրի վերջին համարների վերայ՝ պէտք է փորձենք հարեանցօրէն զաղափար տալ ընթերցողներին, թէ ի՞նչ վիճակի մէջ է այժմ հայ մամուլը:—Առաջին տեղը կվայելէ հարկաւ հիմաւորց «Բազմավէպ»ին, որի պճնեալ երեսը վաղուց չէինք տեսել, քայց վերջին մի քանի շաբաթուայ մէջ իրար ետեւից ստացանք նոյեմբեր, դեկտեմբեր, — մարտ տետրակները: Այդ տետրակների ճիշտ ներքին նկարագիրը տալ նոյնչափ դժուար զործ է, որչափ դժուար է նոցա խմբագրող կաթոլիկ հոգեւորականների ներքինը նկարագրել. ուստի ստիպուած ենք աւելի արտաքին տարազը նկարագրելով քաւականանալ:—Ինչպէս յայտնի է, կաթոլիկ հոգեւորականութիւնը խիստ քաղմագան տարազ ունի. կարելի է ասել, չկայ տարազ աշխարհիս երեսին, որի